

UPUTE ZA RAD NA SIGURAN NAČIN TIJEKOM ETNOGRAFSKIH ISTRAŽIVANJA

(Kulturna i lingvistička antropologija)

Metodologija kulturne i lingvističke antropologije podrazumijeva vrlo raznolike oblike rada na terenu. Taj terenski, etnografski, rad temelji se i na kvalitativnoj i na kvantitativnoj metodologiji. Obje „vrste“ metodologije u kontekstu kulturne i lingvističke antropologije usmjerene su na prikupljanje stavova i uvjerenja pojedinaca kroz istraživačke intervjuue (strukturirane ili polustrukturirane) ili ankete/upitnike, odnosno istraživač „podatke“ dobiva od drugih ljudi usmenim ili pismenim putem. U tom smislu može izgledati kao da istraživaču ne prijete neka veća opasnost prilikom provođenja istraživačkog intervjua ili anketiranja ispitanika. Međutim taj se istraživački razgovor ili anketa može provoditi u najrazličitijim kontekstima. Također, kulturni antropolog izuzetno važne podatke za interpretaciju dobiva i procesom etnografskog opažanja neposredne okoline u kojoj provodi istraživanje.

Također, kulturna antropologija od samih začetaka njeguje i specifičnu metodologiju pomoću koje se dobiva nova razina podataka, i koja je bitno razlikuje od brojnih drugih disciplina, koje se sve češće koriste kvalitativnom metodologijom. Radi se o promatranju sa sudjelovanjem, odnosno „metodi prikupljanja podataka promatranjem ponašanja ljudi i sudjelovanjem u njihovim svakodnevnim aktivnostima“. Iako je riječ o samo jednoj od metoda prikupljanja podataka u sociokulturnoj antropologiji, promatranje sa sudjelovanjem često se, kao njezina osnovna i karakteristična metoda, poistovjećuje s nazivima etnografija, etnografska metoda i terenski rad. Promatranje sa sudjelovanjem zapravo obuhvaća dugoročan boravak istraživača u istraživanoj zajednici na istome lokalitetu s članovima zajednice i u manje-više istim uvjetima kao i oni (<http://struna.ihj.hr/naziv/promatranje-sa-sudjelovanjem/21153/#naziv>). Imajući na umu općeprihvaćenu činjenicu da je u okvirima kvalitativne metodologije sam istraživač istovremeno i mjerni instrument (Milas 2005:573), postaje jasno da upravo pomoću promatranja sa sudjelovanjem istraživač može bolje razumjeti istraživani fenomen i značenja koja on ima za zajednicu unutar koje se taj fenomen odvija, upravo stoga što ga je i sam iskusio, sudjelujući u njemu i istovremeno ga proučavajući metodom promatranja.

Iz ovog je opisa metode razvidno da se promatranje sa sudjelovanjem može primijeniti u najrazličitijim kontekstima istraživanja. I dok se lokacija provođenja istraživačkog razgovora može dogovoriti na neutralnom ili sigurnom (sa stajališta zaštite na radu) mjestu, lokacija promatranja sa sudjelovanjem ovisi prije svega o istraživanoj pojavi.

Već se niz godina na globalnoj razini disciplina bavi problematikom provođenja kulturno antropoloških istraživanja u opasnim sredinama ili kontekstima (ratom zahvaćena područja, područja nesigurna za žene (seksualno uznemiravanje)), upravo zbog činjenice da mnogi antropolozi i antropologinje svoja istraživanja provode ili u ratnim zonama ili u zonama konflikta (usp. Sluka 1989, Andersson 2016) ili npr. u doticaju s pripadnicima kultura koje njeguju šoviniistički pristup prema ženama. Stoga su istraživačice u mnogim, pa čak ne i u evidentno patrijarhalnim sredinama, često izložene nekom obliku seksualnog uznemiravanja, ponekad i silovanja (što predstavlja još uvijek svojevrsnu tabu temu, vidi npr. Huang 2017), pogotovo u kulturama, kakva je uostalom i hrvatska, gdje se to do nedavno, a ponegdje još uvijek, smatra/lo kulturno prihvatljivim.

INSTITUT ZA ANTROPOLOGIJU

O tom se problemu posljednjih godina uvelike pisalo i na njega ukazivalo kroz znanstvene radove te su čak i razrađene upute o tome kako istraživač, kulturni antropolog, koji često sam odlazi na teren, može sam sebi pomoći u osiguravanju što sigurnijih i ugodnijih trenutaka na terenu (Hilhorst, Hodgson, Jansen & Mena 2016). Pisalo se i o popunjavanju posebnih obrazaca prilikom npr. prijave za financiranje istraživanja (kao, npr. u slučaju za Zakladu Wenner-Gren). To je pak dovelo do toga da pojedina istraživanja u „nesigurnim zonama“ (a često se informacija o nesigurnosti neke zone dobiva i preko stereotipnih predodžbi iz medija) ne dobivaju financijsku potporu. Međutim, pojedini su istraživači u ovom obliku procjene rizika od „preopasnih terena“ (Sluka 2018:3) institucionalnih odbora (IRB - Institutional Review Board) prepoznali sredstvo kontrole i cenzure te „ozbiljan izazov za akademske slobode te čak i usmjerenost prema rekolonijalizaciji socijalnih znanosti“ (Sluka 2018:1), što također treba imati na umu prilikom balansirano donošenja odluka. Ipak, antropolozi sami ističu kako je često potrebno dodatno educirati neupućene članove takvih odbora koji procjenjuju o rizicima, ne samo npr. o razlikama između promatranja sa sudjelovanjem i klasičnog intervjuiranja, već i o drugim metodološkim nejasnoćama (Lederman 2007:34) te ističu kako bi bilo poželjno u takve ili slične odbore imenovati osobu koja je upoznata sa svim problemima i procesima stereotipizacije vezanim uz mjesto istraživanja (ibid) i specifičnostima kulturne i lingvističke antropologije.

S obzirom na to da u većini slučajeva u lokalnom hrvatskom kontekstu etnografski teren ne podrazumijeva odlazak u udaljenu, potencijalno opasnu sredinu (ali naravno, i takvih slučajeva ima te stoga i to treba imati na umu te ih ne a priori isključiti), već se uglavnom temelji na postulatima koncepta antropologije kod kuće (anthropology at home) koja podrazumijeva rad u lokalnim okvirima, može se, opet krivo, učiniti da istraživača/icu na terenu u hrvatskom lokalnom kontekstu ne mogu zahvatiti velike nevolje. Često ispitanici sami odabiru mjesto gdje žele da etnolog/kulturni antropolog dođe na intervju. Istraživač ne može utjecati na njihov odabir, a u većini slučajeva radi se o sugovornikovom domu. Ulaskom u nečiji privatni prostor ne mogu se uvijek predvidjeti uvjeti provođenja intervjua (često se ukućani uključuju u razgovor), što može dovesti i do neplaniranih situacija (sukoba više sugovornika oko različitih stavova, svađe zbog različitih mišljenja).

Takav stav o, za istraživača sigurnom, etnografskom terenu djelomično se iščitava i kroz upute za studente, jednom od rijetkih domaćih metodoloških priručnika za kulturne antropologe i etnologe u kojima se studente savjetuje da procijene opasnosti za istraživanje ili ispitanike, ali ne i za istraživače (Potkonjak 2014:44). To ne čudi, s obzirom na gore navedenu uobičajenu praksu istraživanja u onome što možemo nazvati **tzv. niskorizičnim kontekstima etnografskog terena** koji su do sada dominirali etnografskim terenom u okviru kulturne antropologije i etnologije u Hrvatskoj.

Nadalje, valja uzeti u obzir činjenicu da se teme i područja, a time i same metodologije i uvjeti rada, koje istražuje suvremena kulturna antropologija mijenjaju, a time i definicija „terenskog istraživanja“. U tom pogledu posebice mislimo na suvremena istraživanja digitalnih tehnologija, informatičkih aplikacija, društvenih mreža i ostalih „on-line zajednica“ (Senjković, Pleše 2004). Naime, kod takvih istraživanja teren je digitalna platforma kojoj istraživač također pristupa promatranjem sa sudjelovanjem koristeći, ovog puta, vlastite profile na društvenim mrežama, forumima i sl. Protokol zaštite na radu u tim situacijama svakako bi trebao sadržavati smjernice

INSTITUT ZA ANTROPOLOGIJU

vezane za zaštitu osobnih podataka i privatnosti istraživača, zaštitu od potencijalnih napada hackera, zaštitu on-line profila i sl.

U konačnici, treba imati na umu da konkretne potencijalne opasnosti prilikom etnografskog rada na terenu određuje prvenstveno tema i cilj istraživanja te s obzirom na to odabrana optimalna metodologija.

Naime, ukoliko istraživači žele saznati nešto više o npr. radnoj kulturi vatrogasaca, medicinskih sestara, navikama speleologa ili policajaca (u npr. primijenjenom projektu istraživanja kakvi su, s obzirom na sve jače stavljanje naglaska na konkretnu primjenu rezultata antropoloških istraživanja, sve učestaliji); ili pak žele aktivno doprinijeti rješavanju „socijalnih izazova“ (societal challenges), u okviru izdašno financiranih projekata Europske komisije, pa se uključe u istraživački rad sa sve brojnijim migrantima i ranjivim skupinama, pojedini konteksti i situacije mogu potencijalno biti opasni za njih.

Stoga bi protokol koji bi omogućavao istraživaču zaštitu na radu na etnografskom terenu trebao biti „mekšeg“, odnosno prilagodljivijeg tipa, na što ukazuju i pojedini znanstveni radovi (Morgan i Pink 2017). Konteksti istraživanja mogu biti različiti, konteksti promatranja sa sudjelovanjem također mogu biti različiti te stoga u ovim Smjernicama predlažem da se za svaki pojedinačni slučaj, ukoliko to istraživanje i karakter terenskog rada budu zahtijevali, razviju konkretne, a ne poopćene upute, s obzirom na to da anticipatorna logika kojom se vode kulturni antropolozi, koliko god bila promišljena, nikada i nigdje ne može predvidjeti sve potencijalne opasnosti.

Kao što su pokazale studije u kojima su sudjelovali antropolozi, **u visokorizičnim kontekstima** etnografskog rada na terenu (primijenjen aspekt!), potrebno je razviti specijalnu metodologiju zaštite samog istraživača. U konkretnoj studiji (Morgan i Pink 2017), sama antropologinja koja je provodila promatranje sa sudjelovanjem u opasnim radnim uvjetima, morala je zajedno s kolegama iz tima razviti metodologiju zaštite na radu koja se odnosila na nju (npr. dostupnost na mobitel (kako bi kolege mogle provjeravati njezinu sigurnost, a koja je bila u koliziji s pravilima zaštite na radu struke koju je istraživačica istraživala, a koja u određenim prostorijama nije dozvoljavala korištenje mobitela) predstavljala je samo jedan od izazova) (Morgan i Pink 2017:4-5). Nošenje zaštitne opreme u takvim kontekstima samorazumljivo je (mora biti osigurana oprema), ali isto tako je nužno da istraživač ukoliko ide istraživati u takvim kontekstima, prije odlaska na teren mora proći pripremu nužnu za upravo taj kontekst.

Istraživanja u bolnicama, zatvorima, kampovima ili hotelima za migrante mogu zahtijevati poštivanje posebnih pravila zaštite za posjetitelje na koja istraživač kulturni antropolog mora pristati ukoliko želi stupiti na takvu specijalnu lokaciju.

Međutim, često i bezazleni konteksti mogu izazvati ozljede (npr. praćenje rada vrhunskih chefova u kuhinji, članova HGSS ili medicinskih sestara, što sve legitimno spada u domenu interesa kulturne antropologije) te stoga upozoravam na nužnost izrade posebnog protokola za svaki konkretni potencijalno opasan kontekst istraživanja koji uključuje promatranje sa sudjelovanjem. Predlažem da se **takvi konteksti zovu tzv. visokorizični konteksti etnografskog terena**. Neovisno o potrebi detaljne razrade protokola za zaštitu na radu za svaki konkretni potencijalno rizičan istraživački kontekst, predlažem sljedeće smjernice za tzv. pretpostavljeno neutralne istraživačke kontekste, odnosno one kontekste u kojima istraživač ne može anticipirati potencijalne rizike, odnosno one koji podrazumijevaju samo istraživački

razgovor na neutralnom terenu. Predlažem da se takvi konteksti nazovu **niskorizični konteksti etnografskog terena**.

1. Smjernice za tzv. niskorizični kontekst etnografskog terena

Istraživački razgovor u nečijem domu, baru ili parku ne mora podrazumijevati specijalne mjere zaštite na radu, osim onih koje se podrazumijevaju prilikom vožnje do i od terena i onih koje uključuju trenutačno važeće mjere za zaštitu od COVID-19 (a čije se anuliranje podrazumijeva pridržavanjem epidemioloških mjera).

Neovisno o tome, predlažem da Upute za kulturnog antropologa koji odlazi na niskorizični teren sadrže i smjernice koje se tiču:

1. Pravila pružanja prve pomoći (znati tko je osposobljen i u kojoj mjeri - što se može napraviti u slučaju da nekome iz tima bude loše) i osiguravanja barem jedne kutije s osnovnim priborom za prvu pomoć za svaki tim koji odlazi na teren.
2. Upozoravanja na posebne zdravstvene probleme istraživača u istraživačkome timu te upoznavanja s potencijalnim rizicima koji se mogu pojaviti prilikom istraživanja na specifičnim lokacijama (npr. određene alergije u slučaju da sugovornik u istraživanju ponudi istraživača određenim namirnicama; opasnost od pada inzulina tj. nužnost nošenja injekcija; opasnost od pada u anafilaktički šok, primjerice nakon uboda pčele prilikom posjeta poljoprivrednom imanju u kontekstu istraživanja ruralnih prostora) ili s nekim drugim potencijalnim problemima kojih voditelj istraživanja mora biti svjestan prilikom vođenja istraživačkog tima na teren.
3. Nošenja zaštitnih maski i dezinficijensa za ruke zbog opasnosti od COVID-19, održavanja odgovarajuće distance od sugovornika te, ukoliko je moguće, vođenja istraživačkog razgovora na otvorenome.
4. Nošenja zaštitne opreme ukoliko se intervju odvija u potencijalno opasnoj sredini (spilja, rudnik, radni pogon i slično, uz poštivanje anticipatorne logike prema kojoj se ne može baš sve unaprijed predvidjeti).
5. Osiguravanja međusobne dostupnosti putem mobitela s kolegama iz tima, radi provjere međusobne sigurnosti, ukoliko su istraživači tima na različitim, međusobno udaljenim lokacijama. Svi članovi tima bi u svakom trenutku, uz kontaktne podatke (brojeve mobitela) od svih drugih članova tima, trebali sa sobom imati i kontaktne podatke od po jedne bliske osobe za svakog od njih, koju se može kontaktirati u slučaju da bilo kome npr. zatreba hitna pomoć ili bolničko liječenje, za slučaj da osoba sama nije u stanju dati podatke o alergijama na lijekove i slično. Sve kontaktne podatke bi trebalo imati sa sobom i na papiru, a ne samo u mobitelu. (Eventualno bi uz te podatke mogli biti navedeni i najvažniji zdravstveni podaci, npr. krvna grupa, relevantne alergije ili kronična stanja i sl.).
6. Vođenja brige o tome da bi svi članovi tima, u idealnom slučaju, u svakom trenutku trebali znati gdje se (otprilike) nalaze svi ostali članovi, ukoliko su razdvojeni (tko je išao koga intervjuirati i gdje).

**INSTITUT ZA
ANTROPOLOGIJU**

Voditelj istraživanja

Potvrđujem da sam upoznat sa svim gore navedenim uputama te da ću se istih pridržavati:

Ime i prezime:

potpis:
